IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23 Issue 01 AVGUST 2026

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOLIQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Egamberdiyeva Xayotxon Numanjanovna
Xonobod shahar Tibbiiyot birlashmasi
bosh xisobchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21877442

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq madaniyatini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Soliq madaniyatining mazmun-mohiyati, uning soliq intizomi, soliq savodxonligi, soliq axloqi hamda davlat va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi o‘zaro ishonchni mustahkamlashdagi o‘rni yoritilgan. Soliq madaniyatiga ta’sir etuvchi institutsional, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va raqamli omillar tizimli ravishda tahlil qilingan. Xorijiy tajribalar umumlashtirilib, O‘zbekistonda soliq madaniyatini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari hamda raqamli texnologiyalar asosida uni takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: soliq madaniyati, raqamli iqtisodiyot, soliq savodxonligi, soliq axloqi, soliq intizomi, soliq ma’murchiligi, raqamli texnologiyalar, ixtiyoriy soliq to‘lovi, fiskal siyosat, soliq to‘lovchi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье исследованы теоретические и практические основы формирования налоговой культуры в условиях цифровой экономики. Раскрыта сущность налоговой культуры, её роль в повышении налоговой дисциплины, налоговой грамотности, налоговой морали и укреплении доверия между государством и налогоплательщиками. Проведен системный анализ институциональных, экономических, социальных, психологических и цифровых факторов, влияющих на формирование налоговой культуры. Обобщён зарубежный опыт и разработаны практические рекомендации по совершенствованию механизмов формирования налоговой культуры в Узбекистане на основе современных цифровых технологий и повышения эффективности налогового администрирования.
Ключевые слова: налоговая культура, цифровая экономика, налоговая грамотность, налоговая мораль, налоговая дисциплина, налоговое администрирование, цифровые технологии, добровольная уплат налогов, фискальная политика, налогоплательщик.

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF TAX CULTURE IN THE DIGITAL ECONOMY

Abstract. This article examines the theoretical and practical foundations of tax culture formation in the contextof the digital economy. It explains the essence of tax culture and highlights its role in strengthening tax compliance, tax literacy, tax morale, and mutual trust between the state and taxpayers. The study provide a systematic analysis of the institutional, economic, social, psychological, and digital factors influencing the development of tax culture. Based on international experience, the paper proposes practical recommendations for improving tax culture in Uzbekistan through the implementation of digital technologies, enhanced tax administration, and the promotion of voluntary tax compliance.

Keywords: tax culture, digital economy, tax literacy, tax morale, tax compliance, tax administration, digital technologies, voluntary tax compliance, fiscal policy, taxpayer.

Kirish.

Jahon iqtisodiyotida globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish, fiskal barqarorlikni ta'minlash hamda soliq ma'murchiligini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbai hisoblangan soliqlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Biroq zamonaviy sharoitda soliq tizimining samaradorligi faqat soliqqa tortish mexanizmlarining takomillashganligi yoki nazorat choralarining kuchaytirilishi bilan emas, balki jamiyatda shakllangan soliq madaniyati darajasi bilan ham belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, soliq madaniyatini rivojlantirish davlat fiskal siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.Soliq madaniyati iqtisodiy madaniyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, fuqarolar va xo'jalik yurituvchi subyektlarning soliqqa oid huquq va majburiyatlarini anglash darajasi, soliq qonunchiligiga ongli munosabati, davlat oldidagi moliyaviy mas'uliyati hamda soliqlarni ixtiyoriy ravishda to'lashga tayyorligini ifodalaydi. Soliq madaniyati yuqori darajada shakllangan mamlakatlarda soliq intizomi mustahkam bo'lib,soliq tushumlarining barqarorligi ta'minlanadi, yashirin iqtisodiyot ulushi qisqaradi hamda davlat va soliq to'lovchilar o'rtasidagi o'zaro ishonch kuchayadi(Nerré,2001). Shu bois rivojlangan davlatlar tajribasida soliq madaniyatini oshirish fiskal siyosatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda.Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi soliq munosabatlarining mazmuni va boshqaruv mexanizmlarini tubdan o'zgartirmoqda. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), elektron hukumat, onlayn nazorat-kassa texnologiyalari, elektron hisob-fakturalar hamda masofaviy soliq xizmatlarining keng joriy etilishi soliq ma'murchiligining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda soliq to'lovchilarning davlat organlari bilan o'zaro munosabatlarini ham yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bunday sharoitda soliq madaniyatini rivojlantirish nafaqat huquqiy va iqtisodiy, balki raqamli kompetensiyalarni shakllantirish, soliq savodxonligini oshirish hamda soliq to'lovchilarning zamonaviy raqamli xizmatlardan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishni ham talab etadi.O'zbekiston Respublikasining 2027–2029-yillarga mo'ljallangan Fiskal strategiyasida soliq siyosatini takomillashtirish, soliq tizimida adolat va shaffoflikni ta'minlash, soliq ma'murchiligini to'liq raqamlashtirish, soliq imtiyozlarining samaradorligini baholash, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish hamda "yashil soliqqa tortish" tamoyillarini joriy etish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan (Fiskal strategiya, 2026).

Mazkur strategik yo'nalishlarning samarali amalga oshirilishi ko'p jihatdan soliq to'lovchilarning huquqiy, moliyaviy va raqamli savodxonligi, ularning soliq qonunchiligiga ongli rioya etishi hamda davlat bilan o'zaro ishonchli hamkorligiga bog'liqdir. Shu bois soliq madaniyatini rivojlantirish fiskal barqarorlikni ta'minlash, byudjet daromadlarini ko'paytirish va iqtisodiyotning yashirin sektorini qisqartirishning muhim institutsional omili sifatida namoyon bo'ladi.Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda soliq madaniyatining nazariy asoslari, uni shakllantiruvchi institutsional, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va raqamli omillarning o'zaro bog'liqligi hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida uni rivojlantirish mexanizmlari yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan. Mazkur holat soliq madaniyatini shakllantirishning zamonaviy nazariy yondashuvlarini tizimlashtirish, ilg'or xorijiy tajribani tahlil qilish hamda O'zbekiston sharoitiga mos amaliy tavsiyalar ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.Mazkur maqolaning maqsadi raqamli iqtisodiyotsharoitida soliq madaniyatini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini tadqiq etish, unga ta'sir etuvchi omillarni tizimli tahlil qilish hamda O'zbekistonda soliq madaniyatini rivojlantirishning ustuvor

yo‘nalishlari va amaliy mexanizmlarini ishlabchiqishdan iborat.Adabiyotlar sharhi. Soliq madaniyati nazariyasi iqtisodiyot fanida uzoq evolyutsion rivojlanish bosqichini bosib o‘tgan bo‘lib, uning shakllanishida klassik siyosiy iqtisod maktabi, institutsional iqtisodiyot, fiskal sotsiologiya hamda xulq-atvor iqtisodiyoti vakillarining ilmiy qarashlari muhim o‘rin egallaydi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda soliq madaniyati faqat soliqlarni to‘lashga oid huquqiy majburiyat sifatida emas, balki davlat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, fuqarolik mas’uliyati, soliq axloqi, iqtisodiy manfaatlar va institutsional muhit uyg‘unligida shakllanadigan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy institut sifatida talqin etiladi.Soliq madaniyatining nazariy asoslari, avvalo, A. Smith tomonidan ishlab chiqilgan soliqqa tortish tamoyillariga borib taqaladi. U o‘zining “Xalqlar boyligining tabiati va sabablari to‘g‘risida tadqiqot” asarida adolatlilik, aniqlik, qulaylik va tejamkorlik tamoyillarini ilgari surgan. Mazkur tamoyillar bugungi kunda ham zamonaviy soliq tizimlarini tashkil etishning fundamental asoslari hisoblanadi. Smithning fikricha, soliqqa tortish tizimi fuqarolar tomonidan adolatli deb qabul qilingan taqdirdagina uning samaradorligi ortadi. Ushbu yondashuv keyinchalik soliq madaniyati va ixtiyoriy soliq intizomini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy qarashlarning shakllanishiga nazariy zamin yaratdi (Smith,1962).Nemis iqtisodchisi A. Wagner soliqlarning nafaqat fiskal, balki iqtisodiy va ijtimoiy funksiyalarini ham asoslab berdi. Uning konsepsiyasiga ko‘ra, davlat iqtisodiyotdagi faol ishtirokini kengaytirishi bilan soliqlarning ahamiyati ham ortadi. Wagner davlat xarajatlari va soliqlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni asoslab, fuqarolarning soliqqa nisbatan ongli munosabatini shakllantirish davlatning barqaror moliyaviy siyosatini ta’minlashning muhim sharti ekanligini ta’kidlaydi (Wagner,1958).Keyinchalik R. Musgrave davlat moliyasi nazariyasini rivojlantirib, soliqlarni resurslarni taqsimlash, daromadlarni qayta taqsimlash va makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash vositasi sifatida izohlaydi. Olimning fikricha, soliq siyosatining samaradorligi nafaqat fiskal natijalarga, balki aholining ushbu siyosatni qanchalik adolatli deb qabul qilishiga ham bog‘liq. Shu sababli soliq madaniyatini rivojlantirish fiskal siyosatning ajralmas elementi sifatida qaralishi lozim (Musgrave,1951).Institutsional iqtisodiyot vakili D. North iqtisodiy rivojlanishda rasmiy va norasmiy institutlarning hal qiluvchi rolini ilmiy asoslab berdi. Unga ko‘ra, samarali qonunchilik, davlat boshqaruvining sifati va jamiyatdagi ishonch darajasi iqtisodiy subyektlarning xatti-harakatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur nazariya nuqtai nazaridan soliq madaniyati ham institutsional muhit mahsuli bo‘lib, uning rivojlanishi davlat boshqaruvi sifati vafuqarolarning davlat institutlariga bo‘lgan ishonchi bilan chambarchas bog‘liq (North,2018).

XXI asrga kelib soliq madaniyati bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar xulq-atvor iqtisodiyoti doirasida yangi bosqichga ko‘tarildi. J. Alm va B. Torgler tadqiqotlarida soliq to‘lovchilarning xatti-harakatlari faqat iqtisodiy manfaatlar bilan emas, balki axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me’yorlar, davlatga ishonch va fuqarolik mas’uliyati bilan ham belgilanishi ilmiy jihatdan asoslangan. Ularning fikricha, yuqori darajadagi soliq axloqi (tax morale) majburiy nazorat choralarini kuchaytirishdan ko‘ra ko‘proq samara beradi, chunki soliq to‘lovchilarda ichki motivatsiyani shakllantiradi (Alm va Torgler, 2006).Frey soliq intizomini ta’minlashda ichki va tashqi motivatsiya nazariyasini ishlab chiqib, davlat tomonidan haddan tashqari qat’iy nazorat ayrim hollarda fuqarolarning ichki mas’uliyat hissini susaytirishi mumkinligini ta’kidlaydi. Uning ilmiy xulosalariga ko‘ra, davlat va jamiyat o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlash, ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash soliq tushumlarini oshirishning muhim omillaridan biridir (Frey, 2007).Kirchler tomonidan ishlab chiqilgan “Slippery Slope Framework” konsepsiyasi zamonaviy soliq nazariyasidagi eng muhim yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, soliq intizomi ikki asosiy omil –davlatning nazorat salohiyati (power of authorities) va soliq organlariga bo‘lgan ishonch (trust in authorities) o‘rtasidagi muvozanat natijasida shakllanadi. Nazorat va ishonchning uyg‘unligi soliq

madaniyatining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi hamda ixtiyoriy soliq to‘lovlari ulushini oshiradi (Kirchler, Hoelzl, Wahl, 2008).J. Slemrod soliq tizimini soddalashtirish, ma’muriy xarajatlarni kamaytirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali soliq intizomini oshirish mumkinligini ilmiy asoslaydi. Uning tadqiqotlari soliq ma’murchiligini modernizatsiya qilish soliq madaniyatini rivojlantirishning eng muhim institutsional omillaridan biri ekanligini ko‘rsatadi (Slemrod,1990).Soliq madaniyatining nazariy asoslari so‘nggi o‘n yilliklarda sezilarli darajada rivojlandi. Agar dastlabki tadqiqotlarda asosiy e’tibor soliqqa tortishning iqtisodiy samaradorligi va nazorat mexanizmlariga qaratilgan bo‘lsa, zamonaviy ilmiy yondashuvlarda soliq to‘lovchilarning xulq-atvori, davlat institutlariga ishonchi, ijtimoiy qadriyatlar va raqamli texnologiyalarning ta’siri ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.Benno Torgler tomonidan ishlab chiqilgan Tax Morale nazariyasiga ko‘ra, soliq to‘lovchilarning soliqlarni ixtiyoriy ravishda to‘lashi nafaqat iqtisodiy manfaat yoki jazodan qo‘rqish bilan, balki ichki axloqiy qadriyatlar, fuqarolik burchini anglash va davlat institutlariga bo‘lgan ishonch bilan ham belgilanadi. Muallifning ko‘plab mamlakatlar kesimida olib borgan empirik tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, davlat boshqaruvida shaffoflik, korrupsiyaning past darajasi hamda davlat xizmatlari sifatining yuqoriligi soliq axloqini mustahkamlaydi va ixtiyoriy soliq intizomini oshiradi(Torgler, 2007).James Alm hamda hamkorlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda soliq to‘lovchilarning xulq-atvori faqat iqtisodiy omillar bilan emas, balki ijtimoiy me’yorlar, adolat tamoyili va davlat siyosatiga nisbatan munosabat bilan ham izohlanadi. Olimlarning fikricha, soliq ma’murchiligida xizmat ko‘rsatish sifati, ochiqlik va samarali muloqotning rivojlanishi soliq to‘lovchilarning davlatga bo‘lgan ishonchini oshiradi, bu esa o‘z navbatida soliq madaniyatining yuksalishiga xizmat qiladi(Alm, 2019).Valerie Braithwaite tomonidanilgari surilgan Responsive Regulation konsepsiyasi soliq ma’murchiligini tashkil etishda moslashuvchan yondashuvni taklif etadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, barcha soliq to‘lovchilarga bir xil nazorat choralarini qo‘llash samarali emas. Soliq organlari, avvalo, ishonch, maslahat berish va ko‘maklashishga asoslangan hamkorlik modelidan foydalanishi, faqat qonunbuzarlik takrorlanganda yoki qasddan sodir etilganda qat’iy sanksiyalarni qo‘llashi lozim. Bunday yondashuv davlat va soliq to‘lovchilar o‘rtasida uzoq muddatli ishonchli munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi(Braithwaite, 2006).Erich Kirchler tomonidan ishlab chiqilgan Slippery Slope Framework konsepsiyasi esa zamonaviy soliq nazariyasidagi eng muhim yondashuvlardan biri hisoblanadi. Mazkur modelga ko‘ra, soliq intizomi ikki asosiy omil –davlatning nazorat salohiyati (power of tax authorities) va soliq organlariga bo‘lgan ishonch (trust in tax authorities) o‘rtasidagi muvozanat natijasida shakllanadi. Agar nazorat yuqori, biroq ishonch past bo‘lsa, soliq to‘lovchilarning xatti-harakati asosan majburiy bo‘ysunishga asoslanadi. Aksincha, davlat organlariga ishonch yuqori bo‘lgan sharoitda fuqarolar soliqlarni ichki motivatsiya asosida ixtiyoriy ravishda to‘laydi. Demak, barqaror soliq madaniyatini shakllantirish uchun nazorat mexanizmlarini takomillashtirish bilan bir qatorda davlat institutlariga nisbatan ishonchni ham mustahkamlash zarur(Kirchler, Hoelzl, Wahl, 2008).Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ushbu nazariy yondashuvlarning amaliy ahamiyatini yanada oshirmoqda. IHTT va Xalqaro valyuta jamg‘armasi ekspertlari ta’kidlashicha, elektron deklaratsiyalar, elektron hisob-fakturalar, onlayn nazorat-kassa tizimlari, mobil ilovalar hamda sun’iy intellekt asosidagi tahliliy platformalar soliq ma’murchiligini soddalashtiribgina qolmay, balki davlat va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi o‘zaro ishonchni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Natijada soliq intizomi nazorat hisobiga emas, balki xizmatlarning qulayligi, shaffofligi va fuqarolarning ongli ishtiroki asosida ta’minlanadi (Alinaghi, Reed, 2021).O‘zbekistonda soliq siyosatini takomillashtirish, soliq ma’murchiligini modernizatsiya qilish hamda soliq madaniyatini rivojlantirish masalalari so‘nggi yillarda mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilmoqda. Mamlakatda amalga oshirilayotgan fiskal islohotlar natijasida ilmiy izlanishlarda soliq ma’murchiligini

raqamlashtirish, soliq organlari va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, ixtiyoriy soliq intizomini mustahkamlash va soliq madaniyatini yuksaltirish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Zamonaviy soliq ma’murchiligining samaradorligi faqat nazorat mexanizmlarini kuchaytirish bilan emas, balki soliq organlari va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi o‘zaro ishonchni mustahkamlash, ochiq muloqotni rivojlantirish hamda xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish orqali ta’minlanadi. Raqamli platformalar va interaktiv xizmatlarning keng joriy etilishi soliq to‘lovchilarning davlat institutlariga bo‘lgan ishonchini oshirib, ixtiyoriy soliq intizomini kuchaytirishga xizmat qiladi (To‘lakov, 2024).Soliq ma’murchiligini takomillashtirishda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, ma’lumotlar bazalarining integratsiyasini kuchaytirish, xavflarni boshqarish tizimini rivojlantirish hamda elektron davlat xizmatlarini kengaytirish fiskal samaradorlikni oshirishning muhim omillari hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy soliq strategiyasi soliq to‘lovchilar uchun qulay institutsional muhit yaratishi va ularning huquqiy hamda moliyaviy savodxonligini oshirishga xizmat qilishi zarur (Jumaev, 2024).Soliqlarning yig‘iluvchanligi iqtisodiy faollik, soliq ma’murchiligining sifati, raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi, yashirin iqtisodiyot ulushi hamda soliq intizomi bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli soliq tushumlarining barqarorligini ta’minlash faqat ma’muriy nazoratni kuchaytirish orqali emas, balki soliq madaniyatini rivojlantirish va ixtiyoriy soliq to‘lovlarini rag‘batlantirish orqali ham amalga oshirilishi lozim (Muyidinov, 2026).Soliq madaniyati soliq to‘lovchilarning huquqiy va moliyaviy savodxonligi, davlat institutlariga bo‘lgan ishonchi, fuqarolik mas’uliyati hamda soliqqa nisbatan ongli munosabatining uyg‘unligi asosida shakllanadi. Soliq intizomi esa ushbu omillarning amaliy natijasi sifatida namoyon bo‘lib, mamlakat fiskal barqarorligini ta’minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi (Muhiddinov, 2023).Soliq madaniyatini rivojlantirishda aholining soliq savodxonligini oshirish, ta’lim tizimida soliq madaniyatiga oid bilimlarni kengaytirish, davlat organlari faoliyatining shaffofligini ta’minlash hamda elektron soliq xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur omillar ixtiyoriy soliq intizomini mustahkamlash, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish va davlat byudjeti daromadlarining barqaror o‘sishini ta’minlashga xizmat qiladi (Obodovich et al., 2025).Mahalliy ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mavjud ishlarda asosan soliq siyosatini takomillashtirish, soliqma’murchiligini modernizatsiya qilish va fiskal samaradorlikni oshirish masalalari yoritilgan. Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq madaniyatini institutsional, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va raqamli omillarning o‘zaro integratsiyasi asosida shakllantirish hamda sun’iy intellekt, Big Data va raqamli platformalarning soliq madaniyatiga ta’sirini kompleks baholash masalalari yetarlicha tadqiq etilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq madaniyatini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini o‘rganishda tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini institutsional iqtisodiyot, xulq-atvor iqtisodiyoti hamda fiskalsiyosat konsepsiyalari tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiyalash, qiyosiy va tizimli tahlil, kontent tahlili, mantiqiy umumlashtirish hamda sintez usullaridan foydalanildi. Shuningdek, Scopus va Web of Science bazalarida indekslangan ilmiy maqolalar, IHTT (OECD), Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF), Jahon banki (World Bank) hisobotlari, O‘zbekiston Respublikasining me’yoriy-huquqiy hujjatlari hamda 2027–2029-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiya materiallari tahlil qilindi. Mazkur metodologik yondashuv soliq madaniyatini shakllantirishga ta’sir etuvchi omillarni tizimli baholash va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O‘zbekiston Respublikasining 2027–2029-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiyasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, mamlakatda soliq siyosatini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari iqtisodiyotni raqobatbardosh rivojlantirish, fiscal barqarorlikni mustahkamlash va soliq ma’murchiligini raqamlashtirishgaq aratilgan. Strategiyada tadbirkorlik subyektlari uchun teng raqobat sharoitlariniy aratish, qo‘shilgan qiymatsolig‘i(QQS) zanjirining uzluksizligini ta’minlash, resurslardan oqilona foydalanish, “yashilsoliqqatortish” tamoyillarini joriy etish hamda soliq tizimining adolatliligi va shaffofligini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan

Soliq va bojxona ma’murchiligini raqamlashtirish ham soliq madaniyatini shakllantirishning muhim institutsional omili hisoblanadi. Elektron hisobvaraq-fakturalar, onlayn nazorat-kassa texnologiyalari, raqamli markirovka, davlat axborot tizimlari integratsiyasi hamda ma’lumotlarni avtomatlashtirilgan tahlil qilish imkoniyatlari soliq ma’murchiligining shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli xizmatlardan foydalanishning kengayishi soliq to‘lovchilar uchun qulay muhit yaratib, ularning davlat xizmatlariga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi.

Strategiyada naqd pulsiz to‘lovlarni kengaytirishga alohida e’tibor qaratilgan. Bank kartalari, QR-to‘lovlar, mobil ilovalar va elektron to‘lov tizimlarining rivojlanishi moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini ta’minlaydi, iqtisodiy faoliyatni legallashtiradi hamda soliq bazasini kengaytiradi. Bu jarayonlar soliq madaniyatining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan iqtisodiy mas’uliyat va fiskal intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi.Bandlikni rasmiylashtirishbo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar ham soliq madaniyatini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Mehnat munosabatlarini soddalashtirish, rasmiy bandlikni rag‘batlantirish va ijtimoiy kafolatlarni kengaytirish fuqarolarning soliqlar hamda majburiy to‘lovlarning jamiyat rivojlanishidagi ahamiyatini chuqurroq anglashiga xizmat qiladi. Natijada norasmiy bandlik qisqarib, soliq intizomi mustahkamlanadi. Shuningdek, tavakkalchilikka yo‘naltirilgan nazorat tizimining joriy etilishi nazorat resurslarini yuqori xavfli faoliyat turlariga yo‘naltirish, intizomli soliq to‘lovchilar uchun esa ma’muriy yukni kamaytirish imkonini beradi. Bunday yondashuv soliq ma’murchiligida adolatlilik va shaffoflikni kuchaytirib, davlat bilan soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi o‘zaro ishonchni mustahkamlaydi..

Shuningdek, tavakkalchilikka yo‘naltirilgan nazorat tizimining joriy etilishi nazorat resurslarini yuqori xavfli faoliyat turlariga yo‘naltirish, intizomli soliq to‘lovchilar uchun esa ma’muriy yukni kamaytirish imkonini beradi. Bunday yondashuv soliq ma’murchiligida adolatlilik va shaffoflikni kuchaytirib, davlat bilan soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi o‘zaro ishonchni mustahkamlaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Fiskal strategiyada belgilangan ustuvor yo‘nalishlar soliq tushumlarini oshirish bilangina cheklanmaydi. Ular soliq madaniyatini rivojlantirishning institutsional asoslarini mustahkamlashga, ixtiyoriy soliq intizomini oshirishga, kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushini qisqartirishga hamda davlat byudjeti daromadlarining uzoq muddatli barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bois raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq madaniyatini shakllantirish fiskal siyosatning ajralmas tarkibiy qismi va mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlovchi strategik omillardan biri sifatida baholanishi mumkin.

1-rasm. Soliq madaniyatining sinergetik samarasi Manba:O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O‘zbekiston Respublikasining 2027–2029-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiyasi [Elektron resurs]. –Toshkent, 2026. Asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

1-rasmda raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq madaniyatini shakllantirishning konseptual modeli hamda uning fiskal barqarorlikni ta’minlashdagi o‘zaro bog‘liq mexanizmi keltirilgan. Model soliq madaniyatini alohida hodisa sifatida emas, balki ta’lim, davlat boshqaruvi, raqamli texnologiyalar va fuqarolik mas’uliyatining o‘zaro integratsiyasi natijasida shakllanuvchi yaxlit tizim sifatida talqin etadi.Modelning nazariy asosini shaxsning soliq xulq-atvori, davlatning institutsional siyosati va raqamli iqtisodiyot imkoniyatlarining o‘zaro uyg‘unligi tashkil etadi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, soliq madaniyati birgina nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali emas, balki soliq to‘lovchilarning huquqiy va moliyaviy savodxonligini oshirish, adolatli soliq siyosatini yuritish hamda davlat organlari faoliyatining shaffofligini ta’minlash orqali rivojlanadi. Shu jihatdan modelda ta’lim va ma’rifat, adolatli soliq siyosati hamda samarali soliq boshqaruvi soliq madaniyatini shakllantiruvchi asosiy institutsional omillar sifatida qaralgan.Raqamli iqtisodiyot sharoitida mazkur omillar fuqarolarning soliqqa nisbatan mas’uliyatini kuchaytirish, davlat organlariga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash va iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish bilan to‘ldiriladi. Natijada model markazida aks ettirilgan “soliq madaniyatining sinergetik samarasi” yuzaga keladi. Ushbu sinergetik yondashuvning mohiyati shundan iboratki, har bir omil alohida holda ma’lum natija bersa-da, ularning o‘zaro uyg‘unlashuvi soliq intizomini mustahkamlash va fiskal samaradorlikni oshirishda ancha yuqori natijani ta’minlaydi. Modelning keyingi bosqichida sinergetik samarani kuchaytiruvchi amaliy vositalar ko‘rsatilgan. Xususan, soliq savodxonligini oshirishga qaratilgan ta’lim dasturlarini kengaytirish, raqamli soliq xizmatlarini rivojlantirish, byudjet mablag‘laridan foydalanishning shaffofligini ta’minlash, halol soliq to‘lovchilarni

rag‘batlantirish hamda sun’iy intellekt va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish soliq madaniyatini rivojlantirishning asosiy mexanizmlari sifatida e’tirof etiladi. Ushbu yo‘nalishlar 2027–2029-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiyada belgilangan ustuvor vazifalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, soliq ma’murchiligini raqamlashtirish va ixtiyoriy soliq intizomini oshirishga xizmat qiladi.Modelda keltirilgan omillarning izchil amalga oshirilishi natijasida sabab–oqibat zanjiri shakllanadi: yuqori soliq madaniyati → fiskal intizomning mustahkamlanishi → davlat byudjeti daromadlarining barqaror o‘sishi → byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish → fiskal barqarorlikning ta’minlanishi → aholi farovonligining oshishi. Mazkur ketma-ketlik soliq madaniyatining nafaqat fiskal intizomni mustahkamlashga, balki mamlakatning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatishini ifodalaydi.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq madaniyati fiskal siyosat samaradorligini belgilovchi muhim institutsional omillardan biri hisoblanadi. Amalga oshirilgan nazariy tahlillar hamda 2027–2029-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiya ustuvor yo‘nalishlarini o‘rganish shuni tasdiqlaydiki, soliq ma’murchiligini takomillashtirish faqat nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali emas, balki soliq to‘lovchilarning huquqiy ongi, moliyaviy savodxonligi va davlatga bo‘lgan ishonchini oshirish orqali amalga oshirilgandagina barqaror natija beradi.Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan konseptual model va soliq madaniyatini shakllantirish mexanizmi soliq intizomi davlat tomonidan qo‘llaniladigan majburlov choralarining emas, balki ta’lim, adolatli soliq siyosati, raqamli texnologiyalar, shaffof davlat boshqaruvi va manfaatdor tomonlar hamkorligining sinergetik ta’siri natijasida shakllanishini ko‘rsatdi. Shu sababli soliq madaniyatini rivojlantirish fiskal siyosatning alohida yo‘nalishi emas, balki uning barcha tarkibiy elementlarini bog‘lovchi strategik institut sifatida qaralishi lozim.Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, soliq madaniyatining past darajasi soliqdan bo‘yin tovlash, yashirin iqtisodiyotning kengayishi, davlat va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi ishonchning pasayishi hamda byudjet daromadlari barqarorligining izdan chiqishiga olib keladi. Aksincha, soliq madaniyatining yuksalishi ixtiyoriy soliq intizomini kuchaytiradi, fiskal xavflarni kamaytiradi, davlat xarajatlari samaradorligini oshiradi va iqtisodiy o‘sish uchun qulay institutsional muhitni shakllantiradi.Mazkur xulosalarasosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:Birinchidan,soliq madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha milliy konsepsiya ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Mazkur konsepsiyada soliq savodxonligini oshirish, fuqarolarning fiskal mas’uliyatini rivojlantirish, davlat va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash hamda soliq madaniyatini baholash mezonlari yagona tizim sifatida belgilanishi lozim.Ikkinchidan, soliq savodxonligini uzluksiz ta’lim tizimining tarkibiy qismiga aylantirish zarur. Maktab, professional ta’lim va oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy va soliq savodxonligiga oid fanlarni bosqichma-bosqich joriy etish, raqamli o‘quv platformalari va interaktiv ta’lim texnologiyalaridan keng foydalanish aholining ongli soliq xulq-atvorini shakllantirishga xizmat qiladi.Uchinchidan, soliq ma’murchiligini raqamli transformatsiya qilishni jadallashtirish lozim. Sun’iy intellekt, Big Data, prediktiv analitika va xavfga asoslangan monitoring tizimlarini keng joriy etish soliq nazoratining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, halol soliq to‘lovchilarga ma’muriy yukni kamaytiradi va xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilaydi.To‘rtinchidan, soliq to‘lovchilarni rag‘batlantirish mexanizmlarini kengaytirish maqsadga muvofiq. Soliq intizomi yuqori bo‘lgan subyektlar uchun ishonchli soliq to‘lovchi maqomini joriy etish, soddalashtirilgan nazorat tartiblari, tezkor xizmatlar va boshqa rag‘batlantirish choralarini qo‘llash ixtiyoriy soliq intizomini yanada kuchaytiradi.Beshinchidan, davlat moliyasining shaffofligini oshirish soliq madaniyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Byudjet mablag‘larining shakllanishi

va sarflanishi bo‘yicha ochiq ma’lumotlarni kengaytirish, fuqarolar uchun tushunarli raqamli platformalarni rivojlantirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish davlatga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi.Oltinchidan, soliq madaniyatinibaholashning indikatorlar tizimini ishlab chiqish zarur. Soliq savodxonligi, ixtiyoriy soliq intizomi, raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi, davlatga ishonch va soliq to‘lovchilarning qoniqish ko‘rsatkichlarini o‘z ichiga oluvchi Soliq madaniyati indeksini joriy etish fiskal siyosat samaradorligini kompleks baholash imkonini beradi.Shunday qilib, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq madaniyatini rivojlantirish ma’muriy nazoratni kuchaytirishdan ko‘ra kengroq mazmunga ega bo‘lib, u institutsional islohotlar, raqamli transformatsiya, ta’lim tizimi, shaffof davlat boshqaruvi va davlat bilan soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi ishonchli hamkorlikni o‘zida mujassam etgan kompleks boshqaruv tizimi sifatida qaralishi lozim. Aynan shunday yondashuvgina ixtiyoriy soliq intizomini mustahkamlash, kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushini izchil qisqartirish, fiskal barqarorlikni ta’minlash va O‘zbekistonning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladigan barqaror soliq tizimini shakllantirish imkonini beradi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Nerré B. (2001) The concept of tax culture //Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association. –National Tax Association..
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi(2026) O‘zbekiston Respublikasining 2027–2029-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiyasi [Elektron resurs]. –Toshkent, 2026. –Murojaat manzili: Iqtisodiyot va moliya vazirligi –Fiskal strategiyalar bo‘limi.
3. Smith A. (1952) Research on the nature and causes of the wealth of nations //Moscow: Sotsegiz. –T. 754.
4. Wagner A. (1958) Three extracts on public finance //Classics in the theory of public finance. –London : Palgrave Macmillan UK. –C.1-15.
5. Musgrave R. A. et al. (1951) Distribution of tax payments by income groups: a case study for 1948 //National Tax Journal. –T. 4. –No. 1. –C. 1-53.
6. North D. C.(2018) Institutional change: a framework of analysis //Social rules. – Routledge.
7. Alm J., Torgler B. (2006) Culture differences and tax morale in the United States and in Europe //Journal of economic psychology–T. 27. –No. 2. –C. 224-246.
8. Frey B. S., Torgler B. (2007) Tax morale and conditional cooperation //Journal of comparative economics.. –T. 35. –No. 1. –C. 136-159.
9. Kirchler E., Hoelzl E., Wahl I.(2008) Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework //Journal of Economic psychology–T. 29. –No. 2. –C. 210-225.
10. Slemrod J. (1990) Optimal taxation and optimal tax systems //Journal of economic Perspectives.. –T. 4. –No. 1. –C. 157-178.
11. Torgler B. (2007) Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis //Tax Compliance and Tax Morale. –Edward Elgar Publishing.Alm J. (2019) What motivates tax compliance? //Journal of economic surveys. –2019.Braithwaite J. (2006) Responsive regulation and developing economies //World Development. –T. 34. –No. 5. –C. 884-898.
12. Alinaghi N., Reed W. R. (2021) Taxes and economic growth in OECD countries: A meta-analysis //Public Finance Review. –T. 49. –No. 1. –C. 3-40.
13. ТўлаковУ.Т. (2024) Солиқ органлари ва солиқ тўловчилар ўртасидаги муносабатларни мувофиқлаштириш йўналишлари //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. –

14. Жумаев Ш. (2024) Ўзбекистон Республикасида солиқ маъмурчилиги ва солиқ тизими стратегиясини такомиллаштириш масалалари //Экономика и социум–No. 4-1
15. (Муйидинов М. М. (2026) Солиқларнинг йиғилувчанлиги ва унга таъсир этувчи омиллар таҳлили //International conference on multidisciplinary studiesand education. –
16. Muhiddinov M. A. O. (2023) Soliq madaniyati va soliq intizomining o‘ziga xos xususiyatlari //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. –T. 3. –No. 5.
17. Obodovich E. I. et al. (2025) O‘zbekiston respublikasida soliq to ‘lovchilarining soliq to ‘lash madaniyati va uni shakllantirish //Global Science Review. –T. 3. –No. 1. –C. 211-218.
18. Куприна А. В., Богачева В. Е. (2018)Институциональные основы формирования и развития налоговой культуры //Инновационное развитие современной науки: проблемы, закономерности, перспективы. –С. 141-147.
19. Oymatova , G. (2026). Soliqni optimallashtirish va soliqdan qochishning huquqiy-iqtisodiy chegaralari: nazariy va amaliy tahlil. Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil,4(6)